

PODIPLOMSKA ŠOLA ZRC SAZU

Rok Mrvič

Prisežni obrazci v sodobnem slovenskem folklornem sistemu.

Folkloristična in semiotična analiza priseganja

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2025

PODIPLOMSKA ŠOLA ZRC SAZU

Rok Mrvič

Prisežni obrazci v sodobnem slovenskem folklornem sistemu.

Folkloristična in semiotična analiza priseganja

Doktorska disertacija

Mentorica:

doc. dr. Barbara Ivančič Kutin

Somentorica:

doc. dr. Saša Babič

Ljubljana, 2025

Povzetek

Prisežni obrazci v sodobnem slovenskem folklornem sistemu.

Folkloristična in semiotična analiza priseganja

Doktorska disertacija v znanstvenoraziskovalnem polju slovenske slovstvene folkloristike obravnava zaveze, tj. *prisege* in *obljube*, kot folklorne obrazce. Tako kot ostali sistemsko opisani folklorni pojavi so tudi obrazci opredeljeni s pomočjo modela triravninske zgradbe folklornega dogodka, ki obsega njihovo izvajanje na ravni teksta, texture in konteksta. Razgiban razvoj tega slovstvenofolklorističnega področja je v zadnjem desetletju spodbudil preizkušanje žanrskih meja, s katerimi se veda v preteklosti ni ukvarjala – med drugim tudi, katere jezikovne pojave je po uveljavljenih merilih mogoče obravnavati kot slovstveno folkloro. Zaveze so ob začetku raziskave izpolnjevale žanrska merila za uvrstitev v slovenski folklorni sistem, zato je bil za osrednji cilj doktorske disertacije določena izdelava žanrskega modela in njegov preizkus pri etnografskem delu. Koncept zasnove modela je sestavljen iz štirih vidikov – oblikovnega, vsebinsko-izvedbenega, praktičnega in funkcijskega. Posamične kategorije modela so bile določene na podlagi pregledane literature in na gradivu preizkušene s pomočjo nabora raziskovalnih vprašanj.

I. V prvem delu je bilo preverjeno spoznanje, da je vsaj del folklornih obrazcev zavez v slovenskem folklornem sistemu nastajal s postopnim zgradbenim osamosvajanjem sestavin (daljših) pravnih in/ali religijskih obrazcev, ki so bili v preteklosti pomemben sestavni del ljudskopravnih ritualov, tesno povezanih s posamičnimi verovanjskimi predstavami. Za ta del raziskave je bilo ključno raziskovalno vprašanje, *ali je v tekstih zavez, kot so v slovstvenofolklornih zbirkah izpričani od konca 19. stoletja do danes, mogoče določiti vplive starejših prisežnih obrazcev pravnega sistema*. Poleg temeljne pravnozgodovinske literature z začetka 20. stoletja je gradivsko jedro v tem delu tvorila zbirka zapiskov Janeza Trdine in zbirka pripovednega gradiva iz rokopisne zapuščine Karla Štreklja, ki jo hrani arhiv Inštituta za slovensko narodopisje. Analiza posamičnih sestavin na ravni teksta je pokazala, da je vsaj v manjšem delu zavez mogoče določiti neposreden vpliv elementov pravnega sistema na elemente folklornega sistema – do danes so se v največji meri ohranili obrazci zavez, ki so kot kalki nastali na podlagi nemških pravnih besedil.

Delu folklornih obrazcev zavez je znotraj slovenskega folklornega sistema mogoče določiti skupne lastnosti z drugimi žanri iz širše sorodne skupine magijskih folklornih obrazcev. V največji meri je mogoče prepoznati podobnosti med teksti zavez in kletev, kar je v preteklosti vplivalo na načine izvajanja obeh žanrov, zlasti pa na odnos govorcev do tabuiziranih sestavin v zgradbi njunih tekstov. Odgovor na vprašanje, *ali se pomenska polja tabuiziranih sestavin žanrov kletev in zavez navkljub tesni žanrski sorodnosti v celoti prekrivajo*, je pojasnil odsotnost pomenskih sestavin s pomenskega polja spolnosti, ki v žanru zavez niso zastopane, izpostavil pa je veliko mero duševnih bolezni v starejših

tekstih zavez in izrazito razgibane reference na nadnaravna bitja in pojave v starejših tekstih zavez in kletev do konca 20. stoletja.

II. V sodobni rabi so se zgradbe številnih folklornih žanrov poenostavile – enako postajajo teksti zavez preprostejši po številu in obsegu sestavin v zgradbi. To pomeni, da se v eliptičnih zgradbah zavez izgubljajo reference na kompleksnejše simbolne zgradbe, povezane z izhodiščno pomensko motivacijo zavez, v vsakdanji komunikaciji pa postajajo »pomensko izpraznjene«. Posledično se govorci ne sprašujejo o pomenu posameznih sestavin v zgradbi tekstov zavez, temveč zaveze uporabljajo kot ustaljene celote. Enega od vzrokov za krčenje tekstov zavez in njihovo zgradbeno poenostavitev je mogoče prepoznati v izginotju zgradbenih sestavin ritualov in verovanjskih predstav, ki se po prenosu obrazcev zavez v vsakdanje sporazumevanje niso ohranile. Ob iskanju odgovora na vprašanje, *ali je mogoče glede na kontekste rabe znotraj žanra ločevati med kategorijama magijskih in nemagijskih zavez*, je bila poleg navedenih zbirk starejšega gradiva nenadomestljiva vloga pripovednih tekstov iz zbirke *Glasovi*, ki so ponudili vpogled v posamične kontekste sklepanja zavez in s tem omogočili bolj poglobljeno razumevanje žanra. Interpretacija je potrdila, da je vsaj del zavez mogoče nedvoumno uvrstiti v skupino magijskih folklornih obrazcev, ki je funkcijsko pogojena z verovanjem govorca. Tudi terensko gradivo je potrdilo, da je zavedanje magijske razsežnosti žanra med starejšimi govorci prisotno vsaj še v sledovih.

Nadalje se je ob ločitvi kategorij magijskih in nemagijskih zavez odprlo vprašanje funkcije zavez v okviru folklornega sistema. Funkcijska problematika zavez obsega več vrst intertekstualnih razmerij – po eni strani razmerja z zgradbeno enakimi ali sorodnimi teksti, ki ne opravljajo (več) funkcije sklepanja zaveze, ter po drugi strani razmerja z obrazci drugih žanrov, ki so v kontekstih vsakdanjega sporazumevanja postali zmožni opravljati funkcijo zavez. Raziskovalno vprašanje sta tvorili dve povezani podvprašanji: *ali so posamični teksti zavez pridobili nove funkcije in na ta način »izstopili« iz krovnega žanra in ali lahko funkcijo žanra zavez opravljajo folklorni obrazci drugih žanrov*. Zlasti gradivo zbirke *Glasovi* in na terenu zabeleženi primeri rabe so izpostavili dva najvidnejša procesa – prehod tekstov zavez v splošne diskurzne označevalce in pojemanje njihove prvotne funkcije ter na izrazito ozke kontekste omejeno rabo kletvic v funkciji sklepanja zavez. Diskurzni označevalci tekstov kletvic in zavez so v zbranem gradivu uporabljeni predvsem kot pripovedne ali pogovorne podkrepitev povedanega.

III. Prepoznavanje zavez kot novega žanra v folklornem sistemu je pričakovano izpostavilo pomanjkljiv gradivski inventar, saj zaveze niso bile vključene v pretekle folkloristične razprave in zbirke. Zaradi tega se je za določitev in dopolnitev posamičnih žanrskih kategorij pojavila potreba po širitvi raziskovalne pozornosti na druge folklorne žanre – zlasti na povedke in pregovore, ki so ponudili nove kontekstualne podatke o sklepanju zavez. Vnos intertekstualne perspektive k preučevanju navidez nepovezanih in nesorodnih folklornih žanrov je omogočil prepoznavanje medžanrskih povezav, ki so se

v sistemu postopno vzpostavile v daljših obdobjih in povzročile, da »žanri govorijo o žanrih« (npr. pregovori o obljubljanju in priseganju). Osrednje mesto v tretjem vsebinskem sklopu disertacije je bilo odmerjeno vprašanju, *ali je mogoče sodoben žanrski model postaviti na temelju večjih zbirk tekstov drugih žanrov, kot so povedke in pregovori, da lahko z vzpostavljenimi kategorijami modela podpremo etnografsko delo*. Žanrski model, vzpostavljen na kategorijah prvih dveh vsebinskih sklopov, je bil v tretjem sklopu preizkušen pri opredeljevanju kontekstov rabe zavez, ki je potekalo na podlagi krajšega etnografskega dela v izbranih posavskih vaških skupnostih. V zaključnem kritičnem ovrednotenju modela kot dela znanstvenega aparata je bil poleg splošnih sklepnih ugotovitev oblikovan tipološki očrt različnih tipov žanra zavez, strnjen pa je tudi pregled prihodnjih nadgradenj modela, ki temeljijo na izsledkih etnografskega dela.

Ključne besede: slovstvena folkloristika, semiotika, slovenski jezik, sistem folklornih žanrov, folklorni obrazec, zaveze, kletve, kletvice, performativnost

Summary

Swearing Forms in Contemporary Slovene Folklore System. A Folkloristic and Semiotic Analysis of Swearing

This doctoral dissertation, situated within the research field of Slovenian verbal folklore studies, explores *verbal bonds*—namely oaths and promises—as short folklore forms. Like other systematically described folklore phenomena, verbal bonds are analyzed through the model of the three-layered structure of the folklore event, encompassing the levels of text, texture, and context. In the past decade, the dynamic development of this field has prompted a re-examination of genre boundaries, particularly concerning which linguistic phenomena may be classified as verbal folklore under established criteria. At the outset of this study, verbal bonds met the genre criteria for inclusion in the Slovenian folklore system. Consequently, the central aim of the dissertation was to develop a genre model for verbal bonds and to test it through ethnographic research. The conceptual design of the model consists of four aspects: formal, content-performance, practical, and functional. Its individual categories were derived from a review of relevant literature and tested on the corpus through a set of research questions.

I. The first part of the research investigates the hypothesis that at least some texts of verbal bonds in the Slovenian folklore system developed through the gradual structural emancipation of components from longer legal and/or religious formulas, which historically played a central role in popular legal rituals and were closely tied to vernacular belief systems. The core research question in this section was whether influences from older legal oath formulas can be identified in recorded examples of verbal bonds from folklore collections spanning from the late 19th century to the present. In addition to early 20th-century legal-historical literature, the key sources for this analysis included Janez Trdina's manuscript notes and narrative materials from the unpublished legacy of Karel Štrekelj, housed at the Institute of Slovenian Ethnology. Textual analysis confirmed that in at least a subset of verbal bonds, elements of the legal system directly influenced their folkloric counterparts—particularly those texts of verbal bonds that were preserved as calques of German legal texts.

Some verbal bond texts within the Slovenian folklore system share structural features with other genres from the broader group of magical folklore texts. Strong parallels are especially evident between verbal bonds and curses, a similarity that historically influenced both performance practices and speaker attitudes, particularly regarding the treatment of taboo elements. The research question of whether the semantic domains of taboo components in curses and verbal bonds fully overlap despite their close genre kinship revealed a significant divergence: elements related to sexuality, common in curses, are absent in verbal bonds. Conversely, older texts of verbal bonds frequently reference mental illness and include vivid allusions to supernatural beings and phenomena—features shared with curses until the end of the 20th century.

II. In contemporary usage, many folklore genres have undergone structural simplification—verbal bonds included. Their texts have become shorter and their structures more elliptical, resulting in the loss of references to complex symbolic frameworks that originally motivated their meaning. In everyday communication, these texts increasingly function as semantically "empty" forms. As a result, speakers no longer reflect on the meaning of individual components within the texts, instead employing verbal bonds as fixed expressions. One reason for this structural reduction is the disappearance of ritual and belief components, which did not survive the transition of verbal bonds into mundane discourse. To address the question of whether it is possible to distinguish between magical and non-magical verbal bonds based on their usage contexts, the study drew not only on older folklore collections but also on narrative texts from the *Glasovi* series, which offered valuable insights into the contexts in which verbal bonds are formed. This allowed for a deeper understanding of the genre. Interpretation confirmed that at least a portion of verbal bonds can unequivocally be categorized as magical folklore texts whose function is conditioned by the speaker's belief. Fieldwork data further confirmed that awareness of the genre's magical dimension persists—at least residually—among older speakers.

The distinction between magical and non-magical verbal bonds also raised questions regarding the function of verbal bonds within the folklore system. The functional analysis revealed several types of intertextual relationships—on the one hand, with structurally similar or identical texts that no longer serve the function of bond-making, and on the other, with short folklore forms from different genres that, in everyday discourse, have come to perform the function of verbal bonds. The research question in this section consisted of two related sub-questions: (1) whether individual texts of verbal bonds have acquired new functions, thereby departing from the core genre, and (2) whether the function of the verbal bond genre can be performed by texts from other folklore genres. Especially the *Glasovi* collection and field data highlighted two main processes: the transformation of verbal bond texts into general discourse markers, leading to a decline in their original function, and the use of curses in narrowly defined contexts as substitutes for verbal bond texts. In the collected material, these discourse markers—derived from both curses and verbal bonds—are primarily used to reinforce narratives or conversational statements.

III. The recognition of verbal bonds as a new genre within the folklore system naturally revealed a gap in existing source material, as they had not been addressed in earlier folklore studies or collections. To define and supplement genre categories, it became necessary to broaden the research focus to include other folklore genres—especially legends and proverbs—which provided new contextual data on the formation of verbal bonds. Introducing an intertextual perspective to the study of seemingly unrelated and dissimilar folklore genres allowed for the identification of inter-genre connections that gradually formed over extended periods, giving rise to the phenomenon whereby "genres speak about genres" (e.g., proverbs commenting on promising and swearing). The third content block of the dissertation centered on the question of whether a contemporary genre model can be constructed using larger text collections from other genres, such as legends and proverbs, in order to support ethnographic research

through the established model categories. The genre model developed in the first two analytical parts was tested in this section through the identification of usage contexts for verbal bonds, based on short-term ethnographic fieldwork in selected rural communities in the Posavje region. In the final critical assessment of the model as a scientific tool, the dissertation presents not only general concluding findings but also a typological outline of different types of verbal bond genres and a summary of potential future model refinements based on fieldwork results.

Keywords: folklore studies, semiotics, Slovenian language, folklore genre system, short folklore form, verbal bond, curses, swear words, performativity